

ВОНА ВИБРАЛА ІНШУ ДОЛЮ, АБО КЛЕВАНСЬКИЙ СЛІД ХАРИТИНИ КОНОНЕНКО

У жовтня 1943 року багатьох рівнян приголомшили вибухи, що пролунали посеред дня. Образу по місту поповзли чутки, що на заступника рейхскомісара Даргеля був вчинений замах. Говорили, що бомбу кинув перевантажений у німецьку форму якийсь партизан, можливо, навіть український. Комісарові тому нічого не сталося, і він, навіть, не був поранений. На місті теракту, або, як тоді було прийнято зводити, атакту, німці знайшли посідуку члена ОУН...

Про той день видатний український письменник, уродженець Дерманя Улас Самчук, який жив тоді в Рівні і займався журналістською діяльністю, писав:

«Одразу пригадалось, що рівненська торква набита в'язнями, переважно українською інтелігенцією, а в тому на днях було арештовано нашу чудову приятельку Харити Кононенку, як також забрано керівника театру Анатолія Дем'юш-Гольського... і багато інших... Було все ясно. Провокація. І то вида. І жорстока. І, розуміється, московська. Я почав, було, пояснити, що партизани в таких випадках не носяться за своїми посідуками, але що це помилка... Німці вірили, що це партизани, а до того українські. І нема мови. А одного ранку місто було жасно стріляно, бо з торми масово вивозили в'язнів за місто до лісу і там їх стріляли. Настрий був мексиканський. Здавалось, що надходить кінць везалги. Німці були цілковито позбавлені якогось глуму. І провідник виборів для цього дуже важкий час. А України це коштувало понад пів тисячу дуже вартісних

Надія Крохмалюк. 20-ті роки.

самий західній Волгин вів віс 40 шиліталі, 44 лікарських амбулаторій, 6 медичних осередків. Його підвідали на лікування у будинку для сиріт в Клевані. Ірина Голуб написала про своє перебування у Клевані так: «Про клеванський період мого сирітського життя згадую як про моторошний кошмар. Дитбудінок, куди мене разом з іншими в'язнями привезли на оздоровлення, був малопідною богадільню для сиріт. Дітей дуже погано годували: на сніданок – гаряча вода, зафарбована сурогатом кави із сахарином, і шматочок сухара. Удень усі діти розходилися хто куди – просити милостиню або шукати чогось поїсти в парку або в лісі: їли траву (зачух, капусту, шавель), дуже смачними видалися квітки акції, сиріжки. А якщо в лісі здавалось знайти кудись чорниця або ще якийсь лісовий ягід (їх називали вовчим), то це вважалося щастям. Самі жаві промишляли на базарі – напевно, там вони щось крали або випрошували. Але я від таких дітей була далека, навчилася тільки знаходити «пашу», тому постійно була голодна. Увечері нам давали щось на вечерю – юшку або пшоняну кашу і шматок сухара. Але цього було мало... Судячи із цих спогадів, життя у Клеванському сирітському будинку було далеко не мед. А чи могло бути воно інакше?»

що явля собою організований нею сирітський будинок?

Як пишуть дослідники її життя, Харитина Кононенко народилася 18 жовтня 1900 р. в с. Миколаївка Кременчуцького повіту на Полтавщині, в сім'ї відомого громадського і політичного діяча, поета Мусія Степановича Кононенка. Вона рано залишилася сиротою. Харитину виховувала сім'я відомих українських інтелігентів Вілківських. Дідина закінчила Київську гімназію, брала участь у похороні своїх товаришів, що загинули в боротьбі біля ст. Крути, і описала події тих днів у часописі.

У 1918 році разом з родиною жила у Швейцарії, а з 1920-го Вілківські переїждять у Чехословаччину. Чеська держава фінансувала створення українцями Української Господарської Академії, спрямованої на підняття культурних, освітніх, медичних установ та організації українців. Харитя здобула освіту інженера-економіста. Під час навчання стає однією з найактивніших діячок жіночого руху. Згодом завідує Празький (Карловий) університет і отримує ступінь доктора філософії. У 1924 році вона виїждить до Канади і працює в інституті ім. Петра Могили. В Канаду вона приїхала вже відома як одна з провідних діячок жіночого руху в Європі. У 1925 році стала співзасновницею Союзу українців Канади. Незабаром повертається до Чехословаччини і бере участь у українському громадському житті на

в'язниці. У жовтні того ж року постанала трагедія...

Сьогодні одну з вулиць Рівного названо іменем мужньої героїні. У центрі міста, по вулиці Соборній, 15, пам'ять про Харитину увічнили в меморіальній дошці. А от Клеван, що жінку не згадує. Мабуть, з однієї причини. Просто не знає, що милосердне серце Харити торнулося і цього містечка.

І ось виявляється, що клеванський дитячий притулок пам'ятає старожилка містечка Тамара Абрамовська. Цей своєрідний жіночий, ширій українській патріоті, родина якої за зв'язи з ОУН була депортована до Сибіру, уже під 90 літ. Звичайно, чимало деталей далеких подій з роками з пам'яті стерлися, однак її розповідь про клеванський сирітський будинок сьогодні уже з розряду історичних.

– Коли у Клевані алаштували дитячу богадільню, я була малою 12-річною дівчинкою. Харитину Кононенку, про яку ви говорите, не пам'ятаю. Але добре пам'ятаю, що сирітський притулок знаходився в трьох місяцях. Дітей-сиріт, здебільшого, з окупованого Києва і Одеси, розмістили у двох чималих дерев'яних продовговатих будинках, що знаходилися на території нинішнього, уже налізавуризованого «Піщепрому» у Клевані-2 (колишній завод продтоварів, – ред.). В тих будинках облаштували спальні кімнати, кухню, їдальню, ванну, але місць не вистачало. Тому

Харитина Кононенко.

1911 році і побудував цей будинок, у якому удох з моїм сином Русланом, скажу вам, людиню творчю, живу по сьогоднішній день. У нас біля дому до війни була чимала ділянка, що займала цілий теперішній клеванський квартал – більше десятиста метрів. На ній росли дуже гарні яблуні, черешні, дозрівали розкішні соншники, усіляка городина. Діти-сироти, що жили у нас, часто потайки «наводувалися на городі» в сад, хотіли чимось поласувати – роки були не сиріт. І мама моя, і бабуся часто їх підгодували... – А когось з персоналу притулку пам'ятаєте? – запитує у Тамири Миколаїни.

Кузнецов... Якого українського партизана опісля перевели і саме за це розстріляли... Але якому адже окупційна влада в Україні поставила в Рівному пам'ятник і назвала його іменем одну з площ міста. Українські люди! Мешканці міста Рівного! Коли ви будете прохидити біля того пам'ятника, пам'ятайте, що його поставлено провокаторів за знищення дуже вартісних наших братів і сестер, числом понад пів тисяч. А в тому було знищено життя великої гуманісти, невтомної діячки на полі допомоги всім людям, які допомогли потребували – Харити Кононенку. Що її заважувало своїм життям тисячі і тисячі полонених, покритих кров'ю, нем'ячих. Не забувайте цього ніколи! У своїх спогадах У. Самчук не раз згадує постать цієї незвичайної жінки: «Щодо мирного будівництва в рівному просторі, з яким наша редакція (засновані У. Самчуком газети «Боглиця», «КТ») втримувала найактивніші контакти, то воно розгорнулося дуже широко і дуже швидко. Ось, наприклад, Відділ охорони народного здоров'я, що його очолював доктор Василів. В

Зі слів цих випливає, що під час німецької окупації на Рівненщині було організовано два будинки для дітей-сиріт: один в Рівному, другий – у Клевані. Однак на цьому інформація щодо дитячого притулку в Клевані практично вичерпується. Щоправда, у минулому році ми друкували уривки зі спогадів Ірини Голуб («КТ», №№ 678-679 від 12 і 26 лютого 2016р.) – доньки відомого українського письменника Бориса Антоненка-Давиденка, яку у 1942 році з окупованого Києва направили на лікування у будинок для сиріт в Клевані. Ірина Голуб написала про своє перебування у Клевані так: «Про клеванський період мого сирітського життя згадую як про моторошний кошмар. Дитбудінок, куди мене разом з іншими в'язнями привезли на оздоровлення, був малопідною богадільню для сиріт. Дітей дуже погано годували: на сніданок – гаряча вода, зафарбована сурогатом кави із сахарином, і шматочок сухара. Удень усі діти розходилися хто куди – просити милостиню або шукати чогось поїсти в парку або в лісі: їли траву (зачух, капусту, шавель), дуже смачними видалися квітки акції, сиріжки. А якщо в лісі здавалось знайти кудись чорниця або ще якийсь лісовий ягід (їх називали вовчим), то це вважалося щастям. Самі жаві промишляли на базарі – напевно, там вони щось крали або випрошували. Але я від таких дітей була далека, навчилася тільки знаходити «пашу», тому постійно була голодна. Увечері нам давали щось на вечерю – юшку або пшоняну кашу і шматок сухара. Але цього було мало... Судячи із цих спогадів, життя у Клеванському сирітському будинку було далеко не мед. А чи могло бути воно інакше?»

зидить до і гіничини, багато працює, створюючи серед українців осередки жіночого руху «Простіт». Займа-

Тамара Абрамовська в молоді роки в Сибіру.

лася організоцію жіночих гуртків на Холмищині, Понячці, Лежківщині, друкувала етнографічні матеріали у львівських виданнях. У 1938 року захищає докторську дисертацію і стає доктором права. Пише прозу, поезію. Її твори ставлять поруч із Ольгою Теплого та іншими талановитими українськими літераторами того часу. І ось, доля у 40-х роках заминула у Рівне – столицю «Рейхскомісаріату».

Кононенку офіційно, а потім у підпіллі очолює Український Червонохрест, який тісно співпрацює з УПА, забезпечуючи воїнів ліками. Працівникам Українського Червонохреста вдалося врятувати тисячі людей. В цьому велика заслуга Харитини Кононенко, яка добре знала німецьку мову, мала дипломатичний хист.

Вона була активною діячкою «Кіноної служби України», організувала і очолила «Суспільну опіку відділу охорони народного здоров'я». Разом із товаришками із Союзу українців Харитя десятки разів відвідала рівненські концентраційні табори, завозила медикаменти та продукти їх в'язням, багатьох врятувала від голодної смерті, рап та повного виснаження.

За співпрацю з УПА влітку 1943 р. гестапо арештувало Харити Кононенку, її вивезли до рівненського

І.Франка. Один із них – це старий двоповерховий дім з мансардами неподалік від нашої хати (ніні він на ладан диме) і наш дім, у якому ми з вами і розмовляємо, по вулиці І.Франка, 43. Для сиріт тут ввели кілька кімнат. Наш будинок за колишніми мірками був не такий і малий... Тамара Миколаївна продовжила свою розповідь:

– Всього дітей-сиріт у всіх будинках було, мабуть-то, біля ста. Я чудово запам'ятала дівчинку, яка у нас жила. Вона говорила, що є донькою відомого українського письменника Антоненка-Давиденка. Для мене це було дивиною. Як зараз, бачу Ірину: така гарненька, ніжна, у рожевому платтячку... Тамара Миколаївна розповіла, що вихованцями сирітнички, в основному, були діти, які народилися і виростили в радянській Україні. У «прозахідному» Клевані до них було не саме тепле ставлення. Але і не саме холодне.

– Хаританці, хто як мій, тих дітей старалися усіляко підтримати. Інколи частували варениками, ще якоюсь простою їжею, – згадує старожилка. Дуже доброю жінкою була моя мама, Надія Іванівна Крохмалюк. Ми тримали корову, я її пасла, у нас завжди було молоко. Це її батько, мій дід, вив, а у сирітському будинку няню мою хрестна тітка Ольга Грико, пригадую також Юлію Турську.

– Діти вчилися на місці? – Ні, всі вони, як і клеванські діти, і я у тому числі, ходили до школи, що знаходилася на території нинішнього інтернату, що неподалік ДОКУ. Там були два двоповерхові будинки, у яких і провадили навчання. Німці їх перед відступом повністю розорили. Дерев'яні будівлі ці не збереглися...

Після того, як німецькі окупанти на початку 1944 року залишили Клеван, сирітський притулок, започаткований Харитиною Кононенку, знадобився й радянській владі. Це і зрозуміло: діти-сироти – ознака будь-якої війни. Її невідворотний наслідок. Завлад цей, за словами Тамири Абрамовської, проіснував десь до року 1950-го. З його вихованців клеванців декількох дітей навіть усиновили. Однак легко їм з ними не було.

Харитина Кононенко – з її освітою, культурою, талантом, популярністю, авторитетом якої захопіла, могла би прожити безтурботно, не бідне творче чи наукове життя. Та вона свідомо вибрала іншу долю, одна із стезинок якої пролягла і через Клеван.

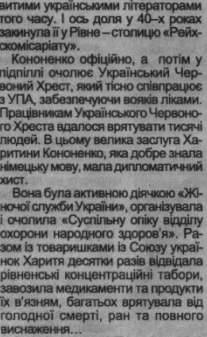
Віктор ПАРФЕНЮК

Будинки по вулиці І.Франка в Клевані, у яких знаходився притулок для дітей-сиріт. Сучасне фото.

Будинки по вулиці І.Франка в Клевані, у яких знаходився притулок для дітей-сиріт. Сучасне фото.

Молодичка «тусовка» на околиці Клеваня. 30-ті роки. Фото з архіву Т.Абрамовської.

Молодичка «тусовка» на околиці Клеваня. 30-ті роки. Фото з архіву Т.Абрамовської.